

МИЛЕТА БУКУМИРИЋ
(Гораждевац)

О НЕКИМ ПОЗАЈМЉЕНИЦАМА ИЗ АЛБАНСКОГ ЈЕЗИКА У ГОВОРИМА СЕВЕРНЕ МЕТОХИЈЕ

Језици у контакту остављају траг додира који се рефлектује у многим сегментима, па и у лексици. Имајући у виду прошлост нашег народа, разумљиво је што нам се у језику одомаћио велики број варваризама. У билингвалној севернометохијској средини поред бројних турцизама употребљава се и један број речи које су у наш језик ушле из албанског језика.

Следећих неколико десетина одредница допуниће слику севернометохијских говора.¹

áбит (се), áбим, áбио, несврш. *губийџи конценџирацију.* — Пòчо си да се áбиш. Áбила се неко време Г. *збуњиваџи* Алб. *habít чудийџи, изненадиџи, збунийџи (се).*

ару́цас непром. *други назив за ѝасџирску игру кунђуруџ.* — Тò смо мѝ звáл'и ару́цас Љу.

бардòш м *оџиџи назив за ѝса беле длаке.* — Бèо пàс се зове бардòш Г. Алб. *bardhàsh белац.*

бардўка ж *крава беле длаке.* — Прèзал'и смо једну бардўку Г.

¹ Грађа за овај рад узета је из дијалекатске грађе за докторску дисертацију снимљене 1992. године у тридесет пунктова на подручју северне Метохије. Информатори су биле особе у одмаклим годинама које нису дуже боравиле изван сталног места боравка. Уз примере навођене су скраћенице насеља у којима је грађа бележена: Б — Бања, Бл — Белица, БП — Бело Поље, Бр — Берково, Би — Бича, Бс — Будисавци, Г — Гораждевац, Гр — Гребник, ДД — Добри До, Д — Драгољевац, Др — Дреновац, Дс — Дрсник, Дњ — Дугоњево, Дш — Душевић, Ж — Жаково, Ки — Кијево, К — Кош, Кг — Ковраге, Л — Лођане, Ље — Љвоша, Љ — Љубенић, Љу — Љубожда, Н — Накло, П — Пољане, Пр — Прекале, Св — Сврке, Си — Сига, С — Синаје, СЛ — Суви Лукавац, Т — Тучело.

- батифџка** ж *новчаник*. — Ђво ти батифџка Љу, Ѐзвади батифџку пѹну пѹра Л. Вѹрѹ му из батифџке Св. Алб. badifokë *новчаник*.
- бѣса** ж *вера, ѿверење, обећање*. — Нѣмам бѣсу у њѣга ДД, Бѣсу ти бѣжу дѣјѣм Г. Алб. besë има исто значење.
- беснѣк**, -ѣка м *човек коме се може вероваѿи, човек од речи, ѿверљив човек*. — Је л' беснѣк БП. Нѣсу више беснѣци Љ. Алб. besnik *ѿверљив*.
- бѣт, бетѣр** непроменљиви придев. *изузетно квалитетан*². — Бѣт ми колѣмбоѣ Гр. Искочѣла крѣва бетѣр Г. Алб. bet *необичан, огroman*.
- бинѣк** м *близанац*. — Ѐма бинѣце Г. Јѣдно од бѣнака ДД. Алб. binak има исто значење.
- брѣскес** непром. *назив ѿастѣрске игре бриѿвама, ножевима*. — Игрѣлѣ смо брѣскес Ки. Алб. brisku *бриѿва, ножиѿ*.
- бурнѣја** ж *добар гестѣ, улудностѣ*. — С тѣм си учинѣјо бурнѣју Г. То значење има у албанском језику реч butëi.
- вѣза, вѣзѣ** ж *игра ѿлочицом која се ѿѣра ѿреко обележених линија*. — Игрѣлѣ смо вѣзѣ Г. Алб. vizë *линија*.
- горѹжда** ж *велика кашика ѿолулоѿастѣог облика са дужом дршком која служи за захваѿање, куѿлача*. — Ѐру одѣриш горѹждом Н. Алб. gaguzhdë *куѿлача, варјача*.
- грѹка** ж *усек између сѣена, клисура*. Облик је забележен и у улози топонима.³ — Ка у Пѣцку грѹку ДД. Алб. grykë *грло, ѿревој, ѿрелаз*.
- грѣпа** ж *веће удубљење, краѿер*. Јавља се као топоним.⁴ — Остѣјо би снѣг у грѣпе Си. Алб. gropë *јама, јарак, удубљење*.
- далѣш** прил. *како не ваља, наоѣако*. — Искочѣло далѣш ДД. Идѣ му свѣ далѣш Г. Алб. dallash *криво, наоѣако, ѿогрешно*.
- дорзѣн** м *лице које гаранѿује, јемац*. — Да ми бѣднеш дорзѣн ДД. Да ти доведѣм дорзѣне Г. Алб. dogëzënë *јемац, жиранѣ*.
- дрѣпка** ж *грудвица млека у ѿрокуваној суруѿки*. — Свѣ остѣну дрѣпке Г. Алб. droqkë *грудвица, грумичак*.

² У севернометохијском говору ова лексема није забележена са значењем које налазимо у Елезовићевом речнику (в. Елезовић, Речник I, 44), код Шкаљића (в. Škaljić, Turcizmi, 140) и код Скока (в. Skok, Rječnik, 142).

³ Цоговић, Проклетије I, 323.

⁴ Стијовић, Подгор III, 197, 237; Цоговић, Проклетије I, стр. 299, 315; Петровић, Кучи, 12.

ђџа, *ђџџе ж сир слабог квалитетиа као секундарни љроизвод добијен из љрокуване суруџке*. — Ђџа би звџл'и Бс. Алб. *gjizë џрой од масла*.

ђџкс м *грудни кош, љрса*. — Ђџје се у џџкс К. Алб. *gjoksi груди, љрса*.

ђџксџр м *сребрни накиџ који се носи на грудима*. — Овџмо напред џџксџр Ж.

сџкар само у том облику. *бесомучно бежање крава од инсекџиа за време великих вруџина, обадање*. — Кад су вруџине увџти сџкар Г. Алб. *hekër обад*.

џра ж *џечностџ зеленкасиџ боје која се издваја из џек усиреног млека, суруџка*. — Одвџј џру горџџдом Н. Алб. *hitrë суруџка*.

кафтџр м *лимена џеџ*. Истог је значења и у албанском језику. — Грџјемо се на кафтџр Ж.

кишем прил. *бајаги, џобожје*. — Кишем се л'џти Г. Алб. *kish као*.

кнџџит несвр. кнџџим, кнџџи, кнџџио *максимално задовољџиџ, уживџи у задовољсиџву*. — Кнџџила сам се ка сам чџла БП. Кнџџила су ме дџца Бс. Алб. *kënaq задовољџиџи*.

колџмбоџ, -џџа м бот. *Maïs americana, кукуруз*. — џпраши л' колџмбоџ Св. Алб. *kollmôq*.

крџјт прил. *сасвим у џџџиуносџиџи*. — Крџјт беше пџштиџо ДД. Истог је значења алб. *krejt*.

крџнџја м *хиџкорисџиџ љрема глаголу кренисџи се, којим невесџиџи обично ословџавају девера, џа се најчџџије јавџа у џолусложеници девер-Крџнџја*. — Нџкога девер-Пџсере, некога девер-Крџнџја Др. Алб. *krepi, џонос, одважностџи*.

крџнџсат се несвр. крџнџшем се, крџнџши се, крџнџсао се. *биџи одважан, џоносџиџи се*. — Оџу мало да се крџнџшем Г. Алб. *kreparisht, џоносно, одважно*.

кџл'м м *кров*. — Јџтре постџл'а кџл'м Бр. Алб. *kulm кров зграде*.

кџнџ м *клин, м. џолни орган (шатр)*. — Удџри му кџнџ. Алб. *kungj⁵ шиџак*.

кунџурџп непром. *назив џасџиџрске игре дрвеним клиновима, која се сасџџоји у убацивању клина у руџу џолико велику да у џџџ клин може усџравно сџајаџиџи*. — Ми тџ зовџмо кунџурџп Д.

куџџша ж *крава црвене длаке*. — Бџше једна дџбра куџџша у марџја Г. Алб. *kuq црвен*.

⁵ Биџе у питању дијалектизам, јер речи нема у речнику.

кӯћѡња м во црвене длаке. — Мојему кӯћѡње ни мѣча нїје мѡгла нїшта Г.

л'арѡња м шарени во, во беле и, обично, наранѡстїе длаке. — Прѣзо сам једнога л'арѡњу и мӯрѡњу Г. Алб. Iagoj во шароња.

л'арӯка ж крава шарене длаке. — Шарӯка и л'арӯка — исто је тѡ Н.

л'итрѡк м делимично касѡрирани во. — Нѣма вѡла без л'итрѡка. Алб. Iatredh неушкоил'ив.

л'ѡја ж ѡериод ѡрајања игре. — Да играмо једну л'ѡју гӯѡѡ Г. Алб. Iojѡ игра.

л'уг м (јавља се и у ж. р.) долина. — Нашѡ ју у барѡнски л'уг ДД. Покосио сам л'угу Г. Алб. Iugѡ има исто значење.

мѡшкул м ѡриѡдник мушког ѡла, мушкарац. — Мѡшкул иж Цемѡјлѡве кӯће ДД. Алб. mashkull мушко.

мурїца ж назив краве којѡ је глава делимично заѡамњена црном длаком. — Имѡо сам једну мурїцу Г. Алб. murgtѡ мрк, маман.

мӯрѡња м во којем је глава делимично заѡамњена црном длаком, мркоња. — Тӯри прѣпрегу мӯрѡње Г. Алб. murgjin мркоња.

нїпаш м сесѡрин син, сесѡрић. — Дѡ си, нїпашу Г. Алб. nѡr унук, нећак, сесѡрић.

опл'узгат се сврш. опл'узгам се, опл'узга се, опл'узгао се, опл'узгај се добиѡи крастїе. — Опл'узгаше се дѡца Г. В. ѡл'узга.

оцӯбит свр. оцубим учиниѡи га кусим, окусиѡи. — Скрѡтїла си га млѡго, оцӯбила си га.

пѡйре прил. случајно, нехоїице. — Дошѡо онѡко пѡйре Г. Алб. pahir ненамерно.

пѡћ прил. чистїо. — У кӯћу ју пѡћ Г. Алб. paq чистї.

пѡћнїца ж ѡеданїна особа, чистїуница. — Ка ѡна пѡћнїца Г.

пингӯл' прил. дирекѡно. — Дошѡо пингӯл' за тѡ Г. Алб. pingul' сѡрмоглаво, главачке.

пл'узга ж кожно обољење које се манифесѡује у бубуљицама, крастїа. — Искочил'е му неке пл'узге по л'їцу Г. Алб. plluskѡ мехурић од саїунице.

прѡса ж месѡо где се заграђује вода у бразди, засека. — Чѡко ме на прѡсу док сам навѡдио ДД. Алб. pgesѡ канал за наводњавање.

прїта ж организовано чекање неїријѡиѡља у скривеном месѡу, заседа. — Имѡо прїту у Ђерѡне Г. Уфѡтил'и ни прїту Ље. Алб. pritѡ бусија, заседа.

пушим, пушима м *дужи одмор радницима у њољу*. — Дјизал'и смо бразде до пушима Г. Алб. *pushim одмор, одмарање*.

пштѣњат свр. пштѣњам, пштѣња, пштѣњи, пштѣњо *остјати у живоју, ѡреживети*. — Изгл'еда ће се пштѣња Г. Алб. *shpëtoj сјасити*.

рамадак прил. *начин гађања шјајом јако шјо ће се окрејати ударајући крајевима о земљу*. — Посл'е гађамо рамадак Св. Алб. *rumadak ѡмерати се окрејањем, ѡревријањем*.⁶

роторјм прил. *начин гађања шјајом јако шјо ће се он у ваздуху окренути и најравији ѡлукруг*. — Први пјд гађамо роторјм Бс. Алб. *rotë, -а ѡчак*.

се везн. *јер*. — Ђде, се сà ће кјша Ки. Алб. *se него, јер*.

сѡра ж *овца са црним ѡгема ѡ лицу*. — Пѡдѡјче од сѡре Г. Алб. *sorrë гарав, црномањаси*.

соран м *ован са црним ѡгема ѡ лицу*. — Од ѡвна сорана јагаци су соранчићи Г.

стрѹга ж *ѡтвор за улаз у ѡвор, врати на мору*. — Ѧвце смо мѹзл'и на стрѹгу Си. Усек између стена асоцира на ѡтвор за улаз у тор, па се јавља у топонимији. Ко Дѡње стрѹге, на Гѡрњу стрѹгу Г. Албанско *strung, -и, т. ограда ѡлош; месѡ за мужу, (ѡвор)*. Иначе „међу етимолозима о њеном пореклу нема потпуне сагласности“.⁷ Скок сматра да је то „илирски супстрат, из којег су црпли ту ријеч јужни Славени као и Румуњи и Арбанаси“.⁸

сунгулат, -а, -о *без неког експремијети, сакаји, несјособан*. — Мѡгу сама, несам сунгулата Г. Алб. *sungët ѡшкресан, ѡсакаћен*.

тарак м *јунац, бик*. — Тарак за мерак ДД. Алб. *tarak ушјројен во*.

тѣше с *ѡлетени односно шивени ѡремети за одевање, одећа*. — См да перѣм тѣше Г. Опл'ачкал'и *ѡѣше* Бл, Понѣси *ѡѣше* БП, у војничко *ѡѣше* Дс, у шиптарско *ѡѣше* Ки Н С. Алб. *teshë, -а одело, сѡвари, ѡрѡљаг*.

трѣтит свр. *ѡбећи, ѡѡићи далеко*. — Чак тѡмо трѣтила Гр. Алб. *me tret изгубити се*.

⁶ Вероватно је у питању албански дијалектизам пошто га нема у речнику, а познат је у народном говору.

⁷ Петровић, Кучи, 12.

⁸ Skok, Rječnik, 349.

ћафа ж *йревој*. Исто значење има као у Кучима.⁹ — Излазил’и смо на ћафу Г. Алб. qafalik мали йланински йревој.

ћиндрџ (само у императиву) *йолако, лаганије, одмориџи, сџирџеџи се*. — Ћиндрџ бре! Г. Алб. qënrôj сџаџи, йредахнуџи.

уáбит се свр. уáбим, уáби, уáби, уáбио в. *абиџи*. — Не уáби, бџже Г.

фикан м *без средсџава за живоџи, сиромах*. — Остáо фикан Г. Алб. fikanak сиромах, расџикућа.

фл’áма, фл’áмџ ж *йрехлада, кијавица изазвана вирусом гриџа*. — Не мџгу, ймам фл’áму Г. Алб. flamë кијавица.

фл’йја ж *йиџа најрављена разливањем жиџког йесџа, разљевуша*. — Шиптáрке граду дџбро фл’йје Пр. Алб. fëli врсџа йиџе, разљевуша.

фл’утурџм прил. у *йасџирској игри начин гаћања шџаџом йако шџо се завџџла йа исџусџи*. — Узмџ се мачуџа за крај па се гаћа фл’утурџм Ки. Алб. fluturim, -i леџење.

фућйја ж *снага, сила*. — Трџба му фућйја Г. Алб. fuqí снага, моћ, власџи.

цўб, цўба, -о са *краџким реџом или без њега, кус*. — Ошйшко ју нџко рџп, џно ти ју онáко цўба Г. Алб. cub кусасџи.

цўба ж *назив кусасџе женке неке живоџиџе*. — Обл’йзنىла се цўба Г.

цулáк само у том облику *без одеће, йџйуно наг*. — Онáко цулáк ка од мáјке рџђен Г. Алб. cullak го, наг.

цагадўр само у том облику *особа сџремна на свађу, свађалица, йрзница*. — Он је цагадўр Пр. Алб. gjakaktar убица, злочинац.

шáра ж *алаџка за резање дрвеџа, йесџера*. — Нађи нџгде једну шáру Г. Алб. sharrë йесџера.

шџрт м *йримийивно жрџбање извлачењем дрвцади*. — Подџли, па бáци шџрт. Алб. short жрџб, жрџбање.

Запажа се да је један број лескема једноставно преузет из албанског језика тако да је сачувао акценат и фонетски склоп: *грўка, ћўксџр, сџкар*, али није мали број ни оних које су послужиле као основа за грађење:

бардџи;

бардўка, ларўка;

беснџк;

кућџша;

⁹ Петровић, Кучи, 10.

кӯћдња, лардња, мурдња;
мурйца, иаћница;
соран;
ишидњай;
оил'узгаи.

Интересантна је сложеница *кунђуруи*, састављена од албанског *kingj* и наше синтагме у *руиу*.

Највећи број речи отпада на пастирску терминологију:

барддш, бардџка, сѣкар, кућѣша, кӯћдња, л'ардња, л'арџка,
л'ишрџк, мурйца, мурдња, сџра, соран, шарџк, цџб, цџба;
дрдћка, ћџза, ира;
вџза, л'џа.

Ратарска лексика слабије је заступљена од сточарске:

колдмбоћ, ирѣса, иџшим.

Из области терминологије куће и покућства забележене су следеће лексеме:

баишифдка, горџжда, кафшџр, кџл'м, ћџксџр, шѣше, шџра.

Знатан део лексике односи се непосредно на родбински однос, физичке и интелектуалне особине, болести човека:

бунџк, маишкул, нинай;
џулџк, сунџулаи,
крѣниџа, ћумѣрш, бѣса, бесниџ, бурниџа, дорзџн, џагадџр, фикџн,
иаћниџа;
фл'ама, илџзга, оилџзгаи се.

Из географске терминологије прихваћен је мањи број речи: *грџка, грџа, л'џг, ћџфа, сџрџга.*

Део забележене лексике не може се сврстати у наведене скупине:

ћџкс, фл'џја, фућџја, шџрш;
абии се, уабии се, кнаћнии, крѣнисаи се, ишидњайи, ирѣишии,
ћиндрџсаи;
кџшем, крѣји, бџл, иаџре, се.

У погледу фреквентности, наведене позајмљенице могле би се сврстати у две групе:

а) оне које су реткост, а могу се чути једино у селима где су Шиптари знатно бројнији од Срба, и тамо као замена за домаћу или већ одомаћену реч: *баишифдка, ћумѣрш, кафшџр, маишкул, шарџк, фл'џја;*

б) и оне које се употребљавају на читавој територији северне Метохије, паралелно са домаћим речима, или речима преузетим из других језика: *бинџк, бурниџа, дорзџн, колдмбоћ, кџл'м, илџзга, оилџзгаи се, ирѣса, ишидњайи, шѣше, ирѣишии, фикџн, фл'ама, џагадџр, шџра* и др.

Према томе, веома је мали број појмова за које није постојао домаћи назив, тако да позајмљенице које их именују немају синонима домаћег порекла, или позајмљеног из неког другог језика:

sëkar, л'иџраќ, ћафа, сџрџа, шдрџи.

Ако се узму у обзир изведенице са позајмљеницом у основи а српском префиксацијом и суфиксацијом, најчешће су преузимане именице (55 лексема), те на њих отпада нешто више од 70% забележених позајмљеница. Прилози су заступљени са 11,5%, као и глаголи, док је удео придева нешто изнад пет процената а везника незнатан. У приложеном инвентару позајмљеница нема осталих категорија речи.

Запажа се да се позајмљенице нису најбоље уклопиле у акценатски систем севернометохијских говора, па кратки акценат на затвореној ултими није реткост, а забележен је и на отвореној:

бардџи, бинаќ, дорзџи, л'иџраќ, орџи, џараќ, фикањ;
сунгулаџи;

џинџ', рамадаќ, џулаќ, флуџурић;
ћиндрџи.

Из свега наведеног може се наслутити богатство дијалекатске лексике српског језика северне Метохије. Из њеног детаљног испитивања видела би се последица међујезичких додира у севернометохијској, вишејезичној средини, а у инвентару одредница нашао би се позамашан број речи забележених ни у једном речнику, укључујући ту и речник Глише Елезовића, дело које спада у капитална дела наше дијалекатске лексикографије.

ЛИТЕРАТУРА

- Елезовић, Речник, I, II — Гл. Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*. — Српски дијалектолошки зборник, 1932, књ. IV (I), 1935, књ. VI (II).
- Ndreca, Fjalor — Mikel Ndreca, *Fjalor shqip-serbokroatisht*, Prishtinë (Rilindja) 1980, 377.
- Петровић, Кучи — Драгољуб Петровић, *Тојонимија Куча*. — ОП (Ономатолошки прилози) IX, 1988, 1–163.
- РСАНУ — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Српска академија наука и уметности — Институт за српско(охрватски) језик, Београд 1959–1996, књ. 1–15.
- Skok, Rječnik — Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — Zagreb 1971–1974, knj. I–IV.
- СТИЈОВИЋ, ПОДГОР III — Светозар Стијовић, *Ономастика зајадног дела Метохијског (Пећког) Подгора*. — ОП III, 1982, 193–300 + карта.
- Џоговић, Проклетије I — Алија Џоговић, *Тојонимија југословенског дела Проклетија*. — Ономатолошки прилози књ. IV, 1983, 225–344 + карта.
- Škaljić, Turcizmi — Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*. Treće izdanje. — Sarajevo (Svjetlost), 1973, стр. 662.